

ПЕРШОДРУКИ

**Станіслав
Вінценз**

На високій полонині

**Книга III
Барвінковий вінок**

Епілог

**Харків
«Фоліо»
2024**

I. ПОГІДНОЇ ОСЕНІ

Boldog ki mindig újrakezd
Boldog kit az élet maraszt
Boldog aki vigán kaszál
Boldog aki paraszt

Ady Endre¹

Погідної осені, коли сильний і теплий вітер розвіється від вершин на Покуття, це зовсім не обіцяє дощу чи змін.

Прелюдія розпочнеться десь опівночі, під ранок вже розмахнеться віялом, коло полудня вже сильніше на весь край. Однак не псує темно-блакитної погоди, навіть її відроджує. Випари повимітає, край небосхилу очистить від пасем хмар, від застиглих смуг. Розверне розкудлані тумани, що наповзають від сходу, з низин, долинами рік: Пістиньки, Лючки, Пруту, Черемошу. Ярами, дністровою брамою прослизне до степів і там пропадає.

І знову відблискують у тиші, в теплі: Верховина, Покуття і хвиляста Буковина.

Так само було літ тому з шістдесят в період Покрови, коли Криворівня готувалася до своїх незабутніх святкувань. Хто ж у цю пору спокуситься піти на верхи? Хто в цей час ними переймається? Мало хто й пам'ятає, що саме там є колиска вітру. А там якраз розганяється буря, непомітна для решти краю.

З лона густих туманів, які щільно обсіли вал Чорногори, раз за разом вибухав вихор. Коли шугне порив, коротко зазвучить потужний гуркіт, можна б запрягтися, що десь

¹ Щасливий той, хто все починає наново
Щасливий той, кого життя щадить
Щасливий той, хто радісно косить
Щасливий той, хто є селянином.

поруч вдарив грім. Але цей гуркіт не потрясав горами, а тонував у наватованих загатою хмар проваллях, поглинався туманною пусткою, яка його перед тим видихнула.

У хмарах, у вітровіях все ж трудилися, не знаючи один про одного, двоє невчасних мандрівників, що поверталися з угорської сторони.

Обидва прямували на весілля до Криворівні. Один — браконьєр, з важкою мисливською здобиччю, що втікав з лужанських пуш, був якраз радий, що хмари його прикрили, що вітровії захищають його від зустрічей. Другий — немолодий вже бувалець ярмарків у Мармароському Сигеті, підступно спокушений вчорашнім теплом і гарною погодою, важко продирався крізь бурю з конем, навантаженим покупками та подарунками. Коли хмари проріділи, вони побачили один одного раз і вдруге, і в ту ж мить, згідно зі старовинним рецептом, обоє поспішно розійшлися в протилежних напрямках. Це тимчасово заспокоїло кожного з них.

Це були люди, звичні до пустощів Чорногори. Та, попри це, то один, то другий час від часу лягав на землю, щоб перечекати порив вітру. Але відпочити не було де, та навіть і затримуватися хоч трохи не мало сенсу.

Скалісті урвища гори Бербенескул були мокрими, слизькими, негостинними. Укрите в лоні пасма поміж двома вершинами-близнятами, довге та вузьке озеро Томнацьке шарпалося з вітровієм, гнало чималі хвилі, заливало піною пласкі береги. Воно було самотнішим, ніж зазвичай, сумнішим. Наказувало залишити його — так з вітровієм.

На хребті рухомі тумани вже ніби й дозволяли на мить пригадати собі подібність добре знаних вершин, але насправді не давали впізнати жодної. Увесь час пригашували силуети, постійно збуджували ілюзії, просто насміхалися. Безпечніше було йти за думкою і за слідами, ніж за поглядом. Плай губився серед валунів. Мандрівники втрачали його тим частіше, що наполегливіше його шукали. Оглухлі від гуркоту бурі, осліплі від мокрої імлі, вони втратили лік часові, точно

не знали, чи це ще день, чи вже вечір. Вони радше дивувалися, ніж боялись. Терпляче дотримувалися необхідної обережності, щоб вітер не зіштовхнув когось із них у провалля.

Після багатьох-багатьох годин, по важкій переправі поміж туманів, скель, слизьких мохів, лиш глибоко на лецькій стороні, вже нижче від витоків джерел і недалеко від пастуших колиб, вони вийшли з хмар.

Це мить невимовного щастя — повернутися до світла, до світу!

Вони вирвалися з вітрової гойдалки, побачили, як доброзичливе пообіднє сонце довірливо вигравало у віконцях помітних здалеку нечисленних хат. Та їм досі було якось дивно, що вони прямують не в пекло, не до імлистої країни Сироїдів, а до хат і на весілля.

Мандрівники, кожен для себе, намагалися впізнати, де вони перебувають. Виривалися поглядом щораз далі, ген до віддалених гірських смуг. А там світло якнайщедріше заливало простір. Переобтяжувало його світлом, заповнювало. Не топило так, як тумани. А підносило дійсність до преображення. До примарних видив, до походів духів світла.

Найдалі, на горизонті, ланцюги просвітлених до золотавості трав'янистих верхів'їв, обрамлених смарагдовими стрічками, винесеними світлом угору, нагромаджувалися у відблисках такі високі, такі піднебесні, що подорожні зі стиснутим серцем, просто з острахом — мало не з заворотом голови — приглядалися тим, очевидно, цілком чужим і потужним вершинам.

Поневолені відчуттям загубленості, близьким до розпачу, вони довго зважували. З трудом впізнавали у світлових з'явах схили Ясенова, а у вознеслих видивах — так добре, досконало їм відомі полонини: Білу Кобилу, Ігрець, Писаний Камінь, Морельову.

Їхній власний старий світ! Розлогі пасовиська, затишні царинки. А нижче — ліси: гей, ліси — це ж мисливські хащі, Божі комори, наповнені різною звіриною сховки. Спогади

безпомилково провадили кожного з них по тих веселках і відблисках, як по прозорій мапі. Але розгладжені обличчя старих верхів, звільнені від турбот і смутків, втратили свої зморшки, розпростали карби. Ось тому, коли вже впізнаєш цей оновлений світлістю, вивищений і омолоджений світ, то тим швидше в тобі відбудовується його внутрішність.

Уже не спогади — ті чи інші, а справжній стрижень життя, смак світу. Із змішаного творива виписаний найрізноманітнішою мозаїкою. Спогади, але у святих коронах туги очікування — ніколи не здійснені — та тим захмарніше реальні, настільки освітлені надією пригоди, що затоплюють в собі те, що могло бути насправді. Такі ж вони, всередині тих смуг, перетворених на світлові стовпи, у скельних сховках — *скарби*: скарби Велетів, скарби Довбуша, скельні церкви й органи, дзвінички таємних капличок, рахманські дзвони — скарби, хтозна які ще. У тих скельних та й інших ще криївках.

Світло воістину само вирвало вічно молоду внутрішність гір, проявило її. Їхній історії встановило найсвітліші пам'ятники.

Поволі їхній погляд звертався до найближчих протилежних схилів Бистреця. Вони відчували, що вже вдома. Впізнавали серед лісів і царинок кожну хату, кожен стіг сіна.

Світло їх визволило, закинуло поза світ і повернуло їх світові.

Тому на мочарах коло верхньої стаї мандрівники навзаєм набрали відваги один до одного. З них злетіли підозри, побоювання. Нарешті познайомилися. Це були: Пігач, знаний мисливець із Бережниці, і сорокарічний газда з Голова, Дмитро Шекерик.

Перший — високий, худий, спритний — біг стрімкими схилами з важким багажем на плечах, перескакуючи іноді з каменя на камінь. А другий, підпираючись барткою, обережно переводив коня мишастої масті, який постійно зсувався на заді, поміж скель і заростів гірської сосни.

Пігач полегшував собі переправу не одним ковтком угорської палінки. У привітанні виявляв нестримну сердечність. Йому безперервно відповідали, гукали скельні котли Чорногори. Натомість поважний і втомлений Дмитро під дощем Пігачевого багатослів'я не міг сказати практично й слова. Але він тішився і без цього.

На схилах і в долинах стояв усе ще літній запах. Колиби теж пахнули нещодавнім димом, а ліси ще не зазнали вітрового очищення.

Вони дійшли до хат у цілковитій тиші. Іноді споглядали в бік Чорногори, кивали головами. Принесли вістку, що «щось іде звідти».

Щойно опівночі перед Покровою вітрові полчища рушили в долини. Як почало добряче віяти десь перед Маришевською, то відразу всі стаї повітряло. Видуло до решти людські запахи. Очистило на зиму, захопило для вітру.

Вдаряло раз за разом, все сильніше трощило і валило по схилах слабкіші дерева.

Ще й відпочивало. Пробувало гарцювати то тут, то там. Сколихнулося вперед попід вершинами на сході. Кроком неабияким, не те щоб надто потужним, але й зовсім не дрібненьким, чалапало верховинами.

Спочатку розбудило по численних закамарках пастухів, загорнутих у ложах з сіна. Молодий пастух, один і другий, зірвався, протер очі, щось дико крикнув, напівпритомно послухав вигравання вітровію і спав далі. А той чи інший старець, по-батьківськи стурбований стадом, висунувся з теплої зимарки.

На гуцульській Верховині рівномірно пливе газдівське життя. Допоки людина жива, поки здорова, то й здалеку, здається, можна відгадати, чим зайнята майже в кожному пору дня.

Мабуть, саме тоді, розбуджений нальотом вітру, виколисався із зимарки Бажило, погромник старовічних лісів, батько стількох зелених царинок. З лицем широким, гидким,

потрісканим, як пень столітньої верби, і з такою кудлатою головою, як вербова крона, тільки-но випхався з сіней, Бажило заскрипів саме так, як розколисана вітром верба. Турботливо промовив до худоби: «Гей, бідацтва, бідацтва сердечні, не лякайтеся, малята красні». Потім помолився скрипучим голосом:

*Господи, будь милостивий до Твоє росички!
На всіх пляях, на всіх плаєчках,
На водах-джерельцях!
При скоках-перескоках,
В скалах і дебрях, в хмарах-хмаринках.
В кучугурах і заметах,
В вітрових іграх,
В фортуні грізній, в заметілі морозній,
Господи Боже, Свята Дитино!
Крилом легеньким,
Зоряною ручкою,
Місячною ласкою, сонячною зірницею,
Корівки, овечки,
Кози і коні,
Ялівки всілякі —
Захисти їх, Боже.*

То гладив, то відганяв білих кудлатих собак, які безперервно заступали йому шлях, скакали на нього, притулялися до нього. Він уважно перевіряв стан дахів, старанно оглядав плоти і ворота, остерігаючись, щоб вітер не змовився з ведмедями й вовками.

А з іншої зимарки на згарах-паленнях з'явився випростуваний старець Матарга. Він як привид крутився загородами серед корів. Довго й нерухомо стояв поміж сотень овець, як кедр серед темного стада гірської сосни. Ані сильний вітер, ані лагідне місячне світло не зуміли розвіяти турботи, застиглої на обличчі газди. В міру того, як він занурював пальці в руна овець, що товпилися навколо, як гладив

теплі мордочки й ніздрі, лице його починало ясніти. Корівки зітхали, коні рішуче фиркали, якась молода овечка сонно замекала. Над усім ясніли в мирній безодні незліченні зорі осіннього неба. Здіймалися потроху до вершини неба Сім Архангелів — святі Плеяди. Світляним роєм благословили зітхання пастухів.

Не було приводів для неспокою. Люди і тварини надалі довірливо відпочивали у вітровій колісці.

Потім віяння вітру посунуло далі пущами на схід, де не було й людського сліду, людського подиху.

І лише під перевалом Сулігул, високо на краю пущі збудило музикантів, які теж ішли на весілля.

Лостунські пущі, глибини пущової Верховини! Де ж іще, як не в ваших хащах, в святині вашої тиші, сумних безхатченків з усього світу, недовірків спраглих, напоять правдою!

Стара нянька чекає там на них.

Терпляче чекає пущова ласка. Темно-зеленою завісою затулить помилки, огорне рани. Очистить очі від пилу, на свіжість росистої землі перетворить піт, спалене дихання — на запах зелені. І навчить слухати — навчить без зусиль — шелести зі щораз глибших криївок. Пущова ласка дозволить шукати у вдячності, ласка допоможе у захопленні відшукати Того, хто є газдою в гілчастому храмі, а понад пущею — духом зіркової щедрості.

До такої пущі приліпилися якраз — насправді, ні звідти, ні звідси, бо зі шляху вічної мандрівки — циганські музиканти з Угорщини, яких пан з Леордіни відправив до пана з Криворівні. Там дримали собі діти мандрівки, неподалік стежки на невеличкому пагорбі, серед мохів, у глибокому приспанні старої пущі. Дрімуючи, розплющували очі. Бачили високо понад ялинами всіяний зірками мирний небозвід. Заспокоєні, засинали міцно. Поруч на моху лежали добре загорнуті, як діти, музичні інструменти. Біля їхніх ніг тремтіла мала ватерка.

Аж тут раптом закрутило смерекову лостунську пущу, наче вовк оббіг довкола овече стадо. Великі зірки

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО.....	3
Книга перша	
Частина перша. ВІТЕР НАД ПОКУТТЯМ	5
I. ПОГІДНОЇ ОСЕНІ	7
II. ВИГНАНЕЦЬ	22
III. ПОДОРОЖ БАБЦІ	25
IV. ОСІННЯ МУДРІСТЬ	31
V. МОТИВИ МАНЬЯНЦІВ	57
Дубова країна.....	57
Господа у вербіжі.....	67
VI. БАЛАГУЛИ	105
Книга перша	
Частина друга. ВІТЕР НАД БУКОВИНОЮ	135
I. ВДОМА	137
II. ПОВЕРНЕННЯ	155
Повернення	155
Плоска	166
Сучава	179
Панка	190
III. СТАРА ДРУЖБА	194
Джорджіо — містер Грасс	196
Дружнє коло	200
IV. ПАН ТИТ ЇДЕ	208
V. СЛОБОДА СЕРЕД ЛІСІВ	209
Урочище Ропи	209
Книга перша	
Частина третя. БУКОВЕЦЬ	217
I. ЛІСОВИЙ ЄВРЕЙ	219
II. ПІД БУКІВЦЕМ	227

III. РАРИТЕТ	236
IV. БУКОВЕЦЬ	254
Переправа	254
Сусіди	260
Перевал	278
Яр Варатина	295
V. РОЗМОВИ В ГОСПОДІ	312
VI. НАШ РАРИТЕТ, АБО Ж СПОГАД ПРО ПАНА КОЛАШКА	323
Книга друга. АГОН	337
I. ВІНОК	339
Весільні приготування	339
Весілля	341
Зозуляче яйце	341
II. РОЗПОВІДЬ СТАРОГО ВІЩУНА МАКСИМА	348
III. РОЗПОВІДЬ ПРО ЖИДІВСЬКИЙ КАМІНЬ	357
IV. ІСТОРІЯ ДЕРЕЯ	417
Книга третя. ВЧОРА, СЬОГОДНІ І ЗАВЖДИ	425
I. СИРОЇДИ	427
Про країну неволі	428
Балачки про сироїдів	443
Міць флоери	453
Повернення	474
II. САМАЕЛЬ НА НЕБІ	479
В брамі	479
Сейм	494
Кінець світу	508
III. РАХМАНСЬКА КРАЇНА	511
ЕПЛОГ. ХРОНІКИ ГІРСЬКОЇ ЗАСТАВИ	547
Частина перша	547
Частина друга	599
СЛОВНИЧОК	632